וארא ב

א. אויפן פסוק[1] „הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בנ"י", וואו עס שטייט פריער אהרן און דערנאך משה, זאגט רש"י „יש מקומות שמקדים אהרן למשה, ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר לך ששקולין כאחד"[2].

דער ענין וועט באוואַרנט אויך אין תוספתא[3] און אין מדרש[4], אַבער דאָרטן איז דער לשון „בכל מקום הקדים משה לאהרן, במקום אחד הוא אומר הוא אהרן ומשה מלמד ששקולין[5] זה כזה".

דער טעם וואָס רש"י מוז זאָגן „יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן" — ניט ווי אין תוספתא ומדרש „בכל מקום הקדים משה לאהרן במקום אחד הוא אומר[6] כו'" — איז מובן בפשטות, ווייל ע"פ דרך הפשט לייגט זיך ניט צו זאָגן, אַז פון דעם וואָס דער פסוק איז משנה „במקום אחד" אַנדערש ווי דער סדר איז „בכל מקום"[7], זאָל מען אַפלערנען א חידוש עיקרי בכל המקומות („שקולין כאחד")[8],

[דערמיט וועט אויך פאַרענטפערט וואָס רש"י ברענגט ניט דעם ענין פון „שקולין כאחד" אין די אַנדערע ערטער וואָס וועלן אויסגעלערנט אין תוספתא און מדרש הנ"ל, וואו מיר געפינען[9] אַז „במקום אחד" איז דער פסוק מהפך דעם סדר פון צוויי זאַכן, און דערפון לערנט מען אַרויס אַז זיי זיינען שקולים],

נאָר מ'דאַרף זאָגן אַז דער שינוי במקום אחד איז צוליב אַ טעם, וואָס איז דאָ נאָר בא דעם מקום אחד; וע"ד ווי רש"י איז מפרש[10] דעם

1) פרשתנו ו, כו.

2) כ"ה בדפוסים שלפנינו. ובדפוס ראשון ושני „ששקולין שניהם כאחד". ובכו"כ כת"י רש"י „ששניהם שקולין כאחד".

3) סוף כריתות.

4) ב"ר ספ"א. ויק"ר פל"ו, א. ועד"ז במדרש שמואל פ"ה. יל"ש בראשית רמז ד. וראה גם מכילתא בתחלתו. תנחומא (באבער) בראשית יד. ועוד.

5) כ"ה בתוספתא. ובב"ר מכילתא מד"ש ויל"ש (תנחומא) שם „ששניהן שקולין". ובויק"ר „ששניהם שוין זה כזה".

6) אבל במכילתא (ועד"ז בתנחומא שם) אף שמביא הרא"ז רק מכתוב זה „הוא משה ואהרן" אינו מקדים „במקום אחד הוא אומר", כבתוספתא ומדרשים הנ"ל.

7) ובפרט שהסדר כמו שהוא „בכל מקום" מובן גם בשכל — וכמו בנדו"ד דמשה הוא גדול מאהרן. וראה לקמן בפנים.

8) ומה שפרש"י בפ' פינחס (כז, א): ולהלן הוא אומר ותהיינה מחלה תרצה מגיד שכולן שקולות זו כזו (היינו שהלימוד ששקולות זו כזו הוא משינוי הסדר במקום אחד) — ראה לקו"ש ח"ח ע' 203 (ושם הערה 20) שהלימוד הוא (לא משינוי הסדר לחוד, כ"א) מיתור הכתוב. ועד"ז בנוגע לפרש"י ס"פ מסעי „מגיד ששקולות זו כזו", אינו משינוי הסדר לחוד (ראה שם ע' 204-5).

9) שברובם מאלו שנאמרו שם מובן גם בשכל הסדר כפי שנמנו „בכל מקום", כי הראשון הוא למעלה או קדום להשני (שמים וארץ", אברהם יצחק ויעקב, משה ואהרן, אב ואם).

10) ועד"ז בפ' בחוקותי כו, מב [שג"ז אחד המקומות שהובא בתוספתא ומדרשים הנ"ל: בכ"מ הקדים אברהם לאבות במקום אחד הוא אומר וזכרתי את בריתי יעקב כו'] פרש"י: למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק כו'.

ולכאורה י"ל עד"ז בהשינוי „ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים" (שבתוספתא ומדרשים הנ"ל), דמובן בפששט שהשינוי בסדרם הוא משום שהכתוב משנה לומר „(ביום) עשות" (לא כבכ"מ לפנ"ז שנאמר „בראשית ברא", „ואלה תולדות השמים

*) אבל ראה לקמן סוף הערה 10.

פסוק[11] „איש אמו ואביו תיראו" [איינע פון די ערטער וואָס ווערן געריבנט אין מדרש הנ"ל — „בכ"מ הוא מקדים כיבוד אב לאם ובמקום אחד הוא אומר איש אמו ואביו תיראו מגיד ששניהם שקולין זה כזה"] — „כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו, ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים".

און דעריבער זאָגט רש"י בנדו"ד „יש מקומות כו' ויש מקומות כו'" — לשון רבים — ווייל דוקא פון דעם וואָס דער שינוי הסדר איז אין כמה מקומות[12] קען מען אפֿלערנען אז „שקולין כאחד"[13].

ב. מען דאַרף אָבער פֿאַרשטיין: ס'איז מובן, אז דאָס וואָס אין רש"י איז דער לשון „יש מקומות", אז ס'איז דאָ מער ווי איין אָרט וואו דער פסוק איז מקדים אהרן פֿאַר משה, און אין תוספֿתא און מדרש תא ומדרש שטייט אז דאָס איז נאָר „במקום אחד" — איז עס ניט קיין פלוג־תא אין מציאות (צי דאָס געפינט מען אין תורה איין מאָל אָדער מערערע מאָל — אין דעם איז דאָך ניט שייך קיין מחלוקת), נאָר דער חילוק ביניהם איז — צי אין די אָנדערע ערטער וואו דער פסוק איז מקדים אהרן פֿאַר משה (חוץ דעם פסוק „הוא אהרן ומשה"), איז עס כדי אפֿלערנען אז זיי זיינען „שקולין כאחד" אָדער דאָרט מוז שטייען בסדר זה דוקא.

די אָנדערע מקומות אין תורה וואו דער פסוק דערמאָנט פריער אהרן פֿאַר משה, זיינען: א) אין דער פרשה, מיט עטלעכע פסוקים פריער[14] — „ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה ותלד לו את אהרן ואת משה"; ב) אין פ' במד־בר[15] — „ואלה תולדות אהרן ומשה"; ג) אין פ' פינחס[16] „ותלד לעמרם את אהרן ואת משה"

— איז פֿאַרשטאָנדיק בפשטות דער טעם פֿאַרוואָס די תוספֿתא און מדרש נעמען אָן אז פון די פסוקים קען מען ניט מדייק זיין אז „שקולין זה כזה", היות אז אין זיי רעדט זיך וועגן לידת אהרן ומשה (אָדער זייערע תולדות), דערי־בער מוז דער פסוק מקדים זיין אהרן פֿאַר משה — לויטן סדר לידתם[17].

והארץ בהבראם") שפירושו כמו שפרש"י לפנ"ז (שם א, כה): „תקנם בצביונם בתקונם ובקומתם" (וע"ד פי' ר"י ורבי תנחומא בב"ר שם, וש"נ), ועניין זה שייך יותר ב„ארץ" מבשמים. [אבל להעיר שבשמים וארץ מצינו בב"ר שם (וש"נ) דעת ר"א ב"ר שמעון „פעמים שהוא מקדים כו' אלא מלמד ששניהם שקולין זה כזה". וראה מפרשים שם].

ועד"ז צ"ל בשאר דוגמאות שבתוספתא ומדרש שם, שמובן מעצמו בפשש"מ.

11) קדושים יט, ג.

12) להעיר מדעת ר"א בר"ש (הנ"ל הערה 10).

13) ואולי י"ל שבתוספתא ומדרש „מלמד ששקולין זה כזה" הוא מהלשון „הוא אהרן ומשה", שמשמע שהם מציאות והוי' אחת, ע"ד דעת ר"י (ב"ב קכ, א) בבנות צלפחד (אבל ראה רשב"ם ב"ב שם ד"ה שקולות)*.

ועפ"ז יומתק הלשון „במקום אחד הוא אומר הוא אהרן ומשה", ולא במקום אחד הוא מקדים. אבל צ"ע אם אפשר לפרש כן בשאר המקומות.

---

*) וראה לקו"ש שם הערה 22.

14) ו, כ.

15) ג, א.

16) כו, נט.

17) כבראב"ע פרשתנו ו, כז בסופו. וצ"ע במה שהראב"ע מקדים את הכתוב „ואלה תולדות אהרן ומשה" (דס' במדבר) לפני הפסוק „ותלד לו את אהרן ואת משה" (שבפרשתנו לעיל). ואולי צ"ל • „ותלד לעמרם" והיינו הכתוב דס' פינחס. ובפרט

*) ולהעיר מטור הארוך כאן שהביא בלשון הראב"ע „ומותלד את אהרן ואת משה".

עס איז אבער ניט מובן: וואס איז די סברא פון רש"י וואס רעכנט אויך די מקומות אלס א הוכחה „ששקולין כאחד", ובפרט אז דוקא רש"י איז לימודו בדרך הפשט?

ג. לכאורה י"ל אז כוונת רש"י איז ניט די פסוקים — „ותלד לו את אהרן ואת משה" (בפרשתנו) און „ותלד לעמרם את אהרן ואת משה" (בפ' פינחס) — ער מיינט נאר דעם פסוק „ואלה תולדות אהרן ומשה" וואס דארטן רעדט זיך ניט ווען דער לידה פון משה ואהרן עצמם, נאר ווען זיי־ ערע תולדות — און וואס נאכמער: די תולדות פון משה ווערן דארט אינ־ גאנצן ניט דערמאנט (וואס דערפאר זאגט רש"י[18] אז „מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו" און דעריבער ווערן „בני אהרן" אנגערופן „תולדות משה לפי שלמדן תורה")

ובמילא האט דארט געדארפט זיין דער סדר הרגיל בכל מקום (משה ואהרן) ואדרבה: דארט דארף שטיין משה פריער נאך ביתר שאת ווי בכל מקום, ווייל ער איז געווען דער וואס „למדם תורה" (און אויך צו אהרן), וואס ווען דעם רעדט זיך דארט אין פסוק[19].

שהראב"ע שם מקדים „על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדים משה לאהרן". א"כ אין מקום להקשות מפרשתנו הנאמר לפני פסוק זה.

ועפ"ז יובן מה שהקדים גם בסוף הדיבור „והעד תולדות גם ותלד" — אף שלכאורה קדימת אהרן למשה מיושבת יותר כשהמדובר הוא בלידתם עצמם — „ותלד", מכשהמדובר הוא ע"ד תולדותם — ראה לקמן בפנים.

18) ראה בפרש"י זה לקרש חכ"ג ע' 8 ואילך. חט"ו ע' 181 ס"ח. תי"ג ע' 9 הערה 1.

19) וכההמשך בהכתוב „ביום דבר ה' את משה", ופרש"י „נעשו אלו התולדות שלו שלמדן מה שלמד

און היות אז דארטן אויך הקדים אהרן למשה — („יש מקומות", לשון רבים — צוזאמען מיטן פסוק „הוא אהרן ומשה") איז דאס — ללמדך ששקולין כאחד.

אבער עס איז שווער צו זאגן אז דאס איז כוונתו של רש"י, ווייל אויב ער וואלט געמיינט נאר דעם פסוק בספר במדבר, אויסשליסנדיק דעם פסוק בפר־ שתנו — וואלט ער דאס געזאגט במפו־ רש; פונעם לשון „יש מקומות" סתם איז משמע אז דאס זיינען מקומות וואס מ'וויים שוין פון זיי[20] (אדער עכ"פ אזעלכע וואס שטייען אין דעם המשך פון די פרשיות).

ד. עס איז אויך קשה אין דעם פרש"י לויט התחלתו. וז"ל: „הוא אהרן ומשה, אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם", דאס מיינט, אז דער פסוק קומט בהמשך צום ענין פון לידת אהרן ומשה וואס שטייט למעלה („שילדה יוכבד") — איז דאך מובן בפשטות אז דער פסוק מוז מקדים זיין אהרן פאר משה[21] — היינט ווי אזוי קען מען פון דעם סדר בהפסוק ארויסלערנען אז „שקולין כאחד"?

ואפילו את"ל אז פונעם המשך פון דעם פסוק, „(הוא אהרן ומשה) אשר אמר ה' להם הוציאו את בנ"י מארץ מצרים", איז מוכח אז דאס איז ניט נוגע

מפי הגבורה". ורק בפסוק שלאחז"ז נאמר „ואלה שמות בני אהרן". וראה סנה' יט, ב.

20) וכה"יש מקומות שמקדים משה לאהרן", שידועים הם להבן חמש וגם לפני כתוב זה.

21) כמ"ש במפרשים עה"פ — רשב"ם, חזקוני, תוספת (הדר זקנים), ועד"ז בראב"ע עה"פ (כי הוא גדול בשנים), רבינו בחיי, אברבנאל עה"פ. אלא שבראב"ע ואברבנאל מוסיפים: ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם שבא משה [ולהעיר שב' ענינים הנ"ל כבר הובאו בפרש"י לפנ"ז (שמות ד, יו"ד)].

(סדר) לידתם, נאָר — זייער תפקיד אין אויספירן דעם ציווי ה' בקשר צו יציאת בנ"י ממצרים — איז ניט מובן:

— ער האָט געדאַרפט מפרש זיין דאָ ע"ד ווי זיין פירוש אויף „איש אמו ואביו תיראו", אז דער טעם וואָס דער פסוק איז משנה דעם סדר הקדימה איז ווייל עס פאַדערט זיך אַ הדגשה מיוחדת בנוגע איינעם פון די פרטים — ועד"ז בנדו"ד: דאָס וואָס דער פסוק זאָגט דאָ „הוא אהרן ומשה" (אהרן פריער), איז ווייל מיט מקדים זיין אהרן פריער איז די תורה אויסן צו מדגיש זיין און באַווערענען[22]: היות אז דאָס רעדט זיך וועגן זייער שליחות אַרויסצונעמען אידן פון מצרים, וואָס פון פשטות הכתובים איז משמע אז אין דעם איז משה געווען דער גאָנצער עיקר, וועמען דער אויבערשטער האָט אויסגעקליבן און אים אַנפאַרטרויט די שליחות — דעריבער איז דער פסוק דאָ משנה ומקדים „הוא אהרן (פריער) ומשה", צו מדגיש זיין אז אהרן איז ניט געווען אינגאַנצן טפל צו משה אין דער שליחות[23].

ה. וועט מען דאָס פאַרשטיין דורך מסביר זיין נאָך כמה דיוקים אין פרש"י:

רש"י שטעלט זיך אויף „הוא אהרן ומשה" און איז מפרש „אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם" (און לויט"ן נוסח פון כמה דפוסים[24] איז ער ממשיך) „הוא אהרן ומשה אשר אמר ה'[25] יש מקומות שמקדים כו'". ולכאורה:

א) וואָס פאַר א שייכות בתוכן האָט דער ענין אז „יש מקומות שמקדים כו' לומר לך ששקולין כאחד" צו התחלת הדיבור „אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם"?

ב) אויב אז כוונתו איז צו באַווײַרענען דעם שינוי ההקדמה (בסדר שמותיהם) פון איין מקום לגבי א צווייטן וואָלט דאָך (אַמבעסטן) מתאים געווען צו ברענגען דעם שינוי וואָס מ'גיפינט — גלייך אין סיום פון פסוק שלאחרי זה אין זעלבן ענין און מיט די זעלבע ווערטער — „הוא משה ואהרן"[26]?

אויך דאַרף מען פאַרשטיין:

ג) וואָס טוט אויף רש"י מיט דעם וואָס ער איז מוסיף בתחלת פירושו „(אלו שהוזכרו למעלה) שילדה יוכבד לעמרם" — צי דען וואָלט מען געקענט מיינען אז דאָס זיינען ניט די וואָס „הוזכרו למעלה"?

ד) פאַרוואָס זאָגט רש"י „ששקולין כאחד" — ניט ווי דער לשון וואָס שטייט

22) וכמו שפי' בביאורי מהרא"י, ועד"ז בכלי יקר כאן בפי' הא'. פנים יפות כאן. ושם מפרשים עד"ז גם ב„הוא משה ואהרן" שבפסוק שלאח"ז.

23) בכלי יקר שם מפרש שמזה מוכח „שקולים המה בכל דבר". אבל בביאורי מהרא"י שם, „חלק הכתוב כבוד לאהרן כו'" ומציין „ועל דרך זה פי' בפ"ק דקדושין (ל, סע"ב ואילך) גבי איש אמו ואביו תיראו", והוא כהפי' ברש"י ר"פ קדושים.

ומה שבסו"פ מסעי כתב רש"י טעם לשינוי הסדר ואעפ"כ מסיים „מגיד ששקולות כו'" — ראה לקו"ש ח"ח שם ע' 205 (הובא לעיל הערה 8).

24) וכן הוא בדפוס ראשון. בדפוס שני וכמה כת"י רש"י במקום „הוא אהרן ומשה" אי' „הוא משה ואהרן" ומתחיל ד"ה בפ"ע.

25) בכמה כת"י ליתא התיבות „הוא אהרן ומשה" והמשך פרש"י „יש מקומות כו'" בא תיכף לאחרי התיבות „שילדה יוכבד לעמרם".

26) וכבכמה מפרשי התורה (הנ"ל הערה 22. ועוד).

ולהעיר מלשון השל"ה שט, ב: ויהי' מתורץ ג"כ מ"ש בזה הפרשה הוא אהרן ומשה הוא משה ואהרן ופרש"י ללמד ששניהם שקולין. וראה לקמן הערה 63.

אין תוספתא און מדרש[27]: ששקולין זה כזה[28]?

ה) ועיקר: ווי אזוי קען מען בכלל זאגן בנוגע צו משה ואהרן אז „שקולין כאחד", בשעת אז אפילו א בן חמש למקרא ווייס אז ס'איז ניטא קיין גלייכן צו משה רבינו[29], ובפרט אז ער ווייס שוין פון פרש"י פריער[30] אז „כשנולד נתמלא הבית כולו אורה", און ער איז געווען מושיעם של ישראל[31], וכו'[32] — און רש"י באוואַרנט דאס אלס ניט[33].

וא"ו. אין פסוק שלאחרי זה שטעלט זיך רש"י אויף די ווערטער „הם המדברים וגו'" און איז מפרש „הם שנצטוו הם שקיימו". בפשטות איז רש"י אויסן דערמיט באוואַרענען (ווי מפרשים[34] זיינען מסביר) די שאלה: צוליב וואס דארף דער פסוק זאגן „הם המדברים"? ס'איז דאך א זאך וואס מ'וויים שוין! דערי־בער איז רש"י מפרש „הם שנצטוו הם שקיימו". אבער — מאי קמ"ל? איז דען א חידוש אז משה ואהרן האבן מקיים געווען דעם ציווי ה'[35]?

דערנאך שטעלט זיך רש"י אויף „הוא משה ואהרן" און איז מפרש: „הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף" — איז ניט מובן:

א) וואס איז דא נוגע די מעלה וואס זיי זיינען געבליבן גאנץ „בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף"?

ב) וואס זיינען די ביידע פרטים „בשליחותם ובצדקתם": מיינט רש"י זייער כללות'דיקע שליחות און צדקות[36], און ווי עס שטייט אין גמרא[37], האט ער געדארפט זאגן (כלשון הגמרא) בלויז „הן בצדקתם מתחלה ועד סוף"; וואס איז ער מוסיף „בשליחותם"? און אויב ער מיינט אלס המשך ופירוש צום תוכן פון התחלת הכתוב, „הם שנצטוו הם שקיימו", איז דאך דא (בעיקר) נוגע דאס וואס זיי זיינען געווען גאנץ „בשלי־חותם מתחלה ועד סוף" (און ניט זייער צדקות בכלל)?

ג) וואס איז רש"י מקדים בתחלת פירושו דעם וואַרט „הם", און הויבט ניט

---

27) בויק"ר יש גירסאות „שקולין כאחד" (ראה ויק"ר הוצאת מרגליות). בגמ' (פסחים נז, ב. כריתות בסופה) — הלשון „שקולין כאחד" (כאחת) לענין כבשים ועזים.

28) וכן הוא לשון רש"י בפ' פנחס ופ' מסעי בענין בנות צלפחד (כנ"ל הערה 8).

29) וראה ראב"ע עה"פ. של"ה שם. ובכ"מ.

30) שמות ב, ב.

31) פרש"י שם א, כב.

32) וככל הפרשה דשמות ג, א ואילך. שאליו נגלה ה', והוא הי' שליח ה' וכו'.

33) ומ"ש במשכיל לדוד כאן באותה שעה קאמר כו' א"נ במעשים קאמר — אין זה בפרש"י אפילו לא ברמז, כי"א כותב סתם „לומר לך ששקולין כאחד". ועד"ז בנוגע לשאר הפירושים שבפרש"י (בראש"ם ס"פ מסעי. צידה לדרך כאן. ועוד), שאין להם שום רמז בלשון רש"י.

34) ראה דבק טוב כאן. וראה ראש"ם, גור"א ובאר יצחק כאן.

---

*) וראה גם ראב"ע, אברבנאל, אלשיך עה"פ. ועוד.

35) ודוחק לומר שהוצרך להשמיענו כיון שמשה שאל (שמות ג, יא) „מי אנכי כי אלך אל פרעה", וגם לא רצה לקבל השליחות (שם ד, יו"ד. יג): טען (שם ה, כב) „למה הרעותה לעם הזה למה זה שלחתני" — „קובל אני על ששלחתני" — כי כל הנ"ל לא מצינו בנוגע לאהרן, וכאן כוללם יחד „הם המדברים", „הם שנצטוו הם שקיימו". ועוד ועיקר: גם בנוגע למשה פשיטא שלאחרי שקבל השליחות „קיימו", ועניין הזריזות בקיום הציווי (לשלול — ההתרשלות דשמות ד, כד כפרש"י שם) — הרי אינו מודגש בלשון רש"י „הם שקיימו".

36) כדמשמע בראש"ם ובאר יצחק.

37) מגילה יא, א. וראה חדא"ג מהרש"א שם.

אַן גלייך (בהמשך צום לשון הכתוב „הוא משה ואהרן") — „בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף"?

ז. דער ביאור בכל זה:

די קשיא וואָס רש"י קומט דאָ באַ־וואַרענען איז: לכאורה זיינען די צוויי פסוקים בכלל איבעריק. עס שטייט דאָך שוין פריער[38] „וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצוום גו"; ס'איז נאָר — ווי רש"י איז מפרש פריער[39] — וואָס אין מיטן פון דעם ענין האָט דער פסוק מפסיק געווען צו דערציילן „האיך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו". און וועז דער פסוק פאַרענדיקט דעם ענין פון זייער יחוס, הויבט ער אָן נאָכאַמאָל „וידבר ה' גו"[40], אַזוי אַז דאָס איז (בלשון רש"י) „הוא הדיבור עצמו האמור למעלה". דאָס איז אַבער נאָר מסביר פאַרוואָס דער פסוק דאַרף נאָכאַמאָל זאָגן „וידבר גו". עס איז אַבער ניט פאַרשטאַנדיק די אריכות אין די צוויי פסוקים — „הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם גו", ווי־באַלד זייער תוכן איז שוין באַוואוסט פון פריער?

און דאָס באַוואַרנט רש"י מיט זיין פירוש „אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם" — און דאָס פאַרענט־פערט אויך פאַרוואָס דער פסוק דאַרף מפסיק זיין אין מיטן אַ דיבור וענין צו דערציילן דעם יחוס פון משה ואהרן, וכדלקמן.

ח. די הסברה אין דעם: מ'האָט שוין פריער געלערנט וועגן דער מוטער פון משה ואהרן, יוכבד[41], אַז זי האָט ניט אויסגעפירט גזירת פרעה „אם בן הוא והמתן אותו"[42], נאָר „ותיראנה המיל־דות את האלקים ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים"; און ניט בלויז האָבן זיי ניט מקיים געווען דעם „והמתן אותו", נאָר נאָכמער: „ותחיין את הילדים" — „מספקות להם מים ומזון כו"[43]. זי האָט זיך משתדל געווען צו טאָן אַלץ וואָס זי קען אויף צו מבטל זיין די גזירה פון פרעה און נאָך געטאָן דעם היפך פון דעם; ועד"ז געפינט מען בנוגע צו זייער פאַטער, עמרם, אַז ניט קוקנדיק אויף גזירת פרעה איז „החזירה ועשה בה ליקוחין שניים"[44].

און דאָס איז דאָ די תורה מטעים ומדגיש: דער טעם וסיבה פון דעם וואָס „וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצוום אל בנ"י ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בנ"י מארץ מצרים", וואָס דער אויבערשטער האָט זיי אויסגעקליבן צו אַרויספירן די אידן פון מצרים — איז דאָס ווייל „הוא אהרן ומשה — שילדה יוכבד לעמרם", צוליב דעם זכות[45] און מעלה פון זייער אב ואם[46] אין אויפ־האַלטן און אויפלעבן (ותחיין) די אידן אין מצרים, זיינען זיי געוואָרן די וואָס „אמר ה' להם הוציאו את בנ"י מארץ מצרים".

ט. עפ"ז וועט אַבער שווער: דאָס וואָס עמרם „החזירה ועשה בה ליקוחין שניים" איז געווען נאָר צוליב לידת

38) ו, יג.
39) שם.
40) ו, כט.
41) שמות א, טו ואילך ובפרש"י.
42) שם א, טז.
43) שם א, יז וברש"י.
44) פרש"י שם ב, א.
45) להעיר שמצינו כבר לפנ"ז בתורה, פעולה ותגמול (וכיו"ב) לבנים בזכות האבות — ראה לדוגמא תולדות כו, ד־ה. שם, כד. פרש"י נח ט, כג.
46) ועפ"ז יומתק לשון רש"י שם (ו, יג) „ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו" — ולא כתב בקיצור „ללמדנו יחוס משה ואהרן". ובפרט שהכתוב אינו מפרש „היאך נולדו".

משה — אהרן איז דאָך געבאָרן גע־ וואָרן פאַר די ליקוחין שניים; ועד״ז אויך דאָס וואָס יוכבד האָט זיך גע־ דאַרפט איינשטעלן כו׳ איז עס געווען נאָך לידת אהרן, נאָר באַ (לידתו של) משה[47], „ותצפנהו גו׳״[48] א.א.וו.; און עד״ז איז משה געווען דער עיקר אינעם צוגרייטן און אויפטאָן דעם ענין הגאולה — האָט דאָך דער פסוק געדאַרפט מקדים זיין משה פאַר אהרן?

און ניט נאָר אין דעם פסוק („הוא אהרן ומשה״), נאָר אויך פריער, וואו עס רעדט זיך וועגן זייער יחוס[49] — ווי־ באַלד אַז די גאַנצע כוונה דערביי, כנ״ל, איז (ניט סתם צו דערציילן סדר תול־ דות כו׳[50], נאָר) צו מבאר זיין דעם טעם הזכות פון משה ואהרן צו זיין די שלוחים אויף דורכפירן די גאולה — האָט אויך דאָרט געדאַרפט שטיין „ותלד לו את משה ואת אהרן״[51] (היות אַז אויך אין דעם מכוון פון סיפור לידתם איז משה דער עיקר)[52]?

דעריבער איז רש״י גלייך ממשיך „יש מקומות שמקדים אהרן למשה וכו׳״ — וואָס מיט „יש מקומות״ מיינט טאַקע רש״י דעם פסוק וואָס דאָ פריער[53] בסמיכות „ותלד לו את אהרן ואת משה״

---

47) ובפרט ע״פ הדגשת רש״י (כבהערה שלפנ״ז) „היאך נולדו״.

48) שם ב, ב ואילך.

49) ולהעיר שמצינו במ״א (בראשית ה, לב) „ויולד נח את שם את חם ואת יפת״: א) שהכתוב מספר ע״ד לידתם, ב) נזכרים בפעם הראשונה — ואעפ״כ לא נמנו כסדר תולדותם • כ״א מקדים „שם״ החשוב שבכולם כפרש״י שם ••, ועאכו״כ בנדו״ד ••• אשר: א) הוזכרו כאן לא בשביל סיפור תולדות עמרם ויוכבד כשלעצמם, כ״א — באיזה זכות נאמר למשה ואהרן „ויצום גו׳ להוציא גו׳״, ב) כבר הוזכרו (וידועים) לפנ״ז בתורה.

•) וכן בנוגע בנות צלפחד, שגם בפעם הא׳ (פינחס כו, לג) שנאמר „וצלפחד גו׳ לא היו לו בנים כי אם בנות״, לא נמנו כסדר תולדותם, כפרש״י ס״פ מסעי. אבל ראה לקו״ש ח״ח שם.

••) אבל ראה לקו״ש ח״ה ע׳ 115 ואילך ובהערות שם.

•••) אף שיש לחלק בפשטות, דב„שם״ מעלתו היא שלא בערך כיון „שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו כו׳״, כפרש״י שם; משא״כ במשה ואהרן הרי (עכ״פ בנוגע להענין המדובר להוציא את בנ״י ממצרים), בזה נוגע משה שהוא העיקר בהשליחות.

50) ולכן גם הוסיף הכתוב (ו, כ) „דודתו״, כפרש״י „אחת אבוהי בת לוי אחות קהת״ — שמדגיש יחוסה. ועפ״ז תובן גם הדגשת רש״י בפסוק כג ופסוק כה שם, כי כל עיקר הכתובים הוא (מעלת ה)יחוס — ראה לקו״ש ח״ו ע׳ 44 ואילך.

51) וכמו שמקדים רש״י (שם ו, יג): היאך נולדו משה ואהרן.

52) ואין לומר שהכתוב מקדים אהרן להדגיש שגם לאהרן חלק בהשליחות (וע״ד פרש״י ר״פ קדושים, כנ״ל סוף סעיף ד ובהמקומות שבהערה 22) — כי אף שנזכרו כאן רק בשביל ליחסם בנוגע להשליחות, מ״מ, מכיון שהלשון הוא „ותלד לו את אהרן גו׳״, לא היינו למדין מזה שהכתוב בא לחזק חלק אהרן בהשליחות. ובפרט שבפסוקים אחדים לאח״ז (ז, ז) נאמר שאהרן הוא גדול בשנים ממשה (וראה לעיל פ׳ שמות ד, יו״ד).

משא״כ בנוגע למשה, כיון שמקדים תיכף לפנ״ז (וכמ״פ) „אל משה ואל אהרן״ בנוגע ציווי ה׳ והשליחות, ונזכרו כאן בשביל ליחסם, הי׳ מובן שהוא לפי שבענין זה משה הוא העיקר, וכמו לקמן (שם) שהכתוב בא לומר מנין שנותם, ואשר אהרן גדול ממשה „ואהרן הוא בן שלש ושמונים שנה״ — מקדים „ומשה בן שמונים שנה״.

53) וכה„יש מקומות שמקדים משה לאהרן״, שהם מפורשים לפנ״ז — שמות ד, כט. ה, א. שם כ •. וארא ו, יג.

•) לכאורה יש לומר שבזה נכלל גם הפסוק (שם ה, ד) „ויאמר אליהם מלך מצרים למה משה ואהרן״. אבל י״ל שפרעה הקדימו כיון שהוא הי׳ ידוע וחשוב יותר בבית פרעה, שנתגדל בביתו.

(צוזאמען מיטן פסוק „הוא אהרן ומשה") — „לומר לך ששקולין כאחד".

און דער דיוק אין דעם איז — „שקולין כאחד": ס'איז ניט דער פשט אז משה ואהרן זיינען גלייך איינער צום צווייטן, אז זיי האָבן ביידע די זעלבע דרגא פון גדלות וכיו"ב — נאָר אז אין דער שליחות צו אַרויסנעמען אידן פון מצרים זיינען זיי ביידע ווי איינער: (די גלייכקייט איז אין דעם וואָס) ביידע זיינען א טייל פון איינער און דער זעלבער שליחות[54] —

„יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן", ווייל ביי זיי ביידן איז איין שליחות[55].

יו"ד. פון דעם וואָס דער פסוק איז דאָ מוסיף „הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא גו'" אַלס אַן ענין בפ"ע, איז מוכח, אז אויך אין דעם פרט פון זייער ריידן צו פרעה מלך מצרים איז נוגע זייער מעלת היחוס אז זיי זיינען „אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם" — איז ניט פאַרשטאַנדיק וואָס איז די שייכות פון זייער יחוס צו זייער זיין די „מדברים אל פרעה מלך מצרים"?

דעריבער איז רש"י מפרש „הם שנצטוו הם שקיימו", אז זייער מילוי השליחות מיט זייער דיבור אל פרעה האָט זיך אויפגעטאָן דערפאַר וואָס זיי זיינען די — „הם" — „שילדה יוכבד לעמרם":

כשם ווי בא יוכבד איז איר ניט פאַלגן און קעגנשטעלן זיך גזירת פרעה גע־וען פאַרבונדן מיט שוועריקייטן, ביז מסנ"פ, ווייל פרעה האָט געוואָלט די מילדות און בא זיי געמאַנט „מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים" — און דעריבער איז דער פסוק מדגיש אז דאָס וואָס „לא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיין את הילדים" איז גע־וען דערפאַר וואָס „ותיראן המילדות את האלקים" — און מהאי טעמא האָבן זיי געהאָט א ספעציעלן שכר[56]: „וייטב אלקים למילדות גו' ויהי כי יראו המילדות את האלקים ויעש להם בתים".

ועד"ז ביי עמרם אין דעם וואָס „עשה בה ליקוחין שניים", אז דאָס איז געווען פאַרבונדן מיט שוועריקייטן און נסים — כפרש"י —

עד"ז איז געווען די הנהגה פון אהרן ומשה אין זייער דיבור מיט פרעה מלך מצרים — אז כאטש דאָס איז געווען פאַרבונדן מיט שוועריקייטן, ווי די תורה דערציילט פריער אז פרעה האָט זיי גע־זאָגט[57] „למה משה ואהרן תפריעו את העם גו' לכו לסבלותיכם" וכו';

און דעריבער איז דער פסוק מוסיף „הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא גו'", אז אויך אין זייער ריידן צו פרעה, און זייער אופן פון טאָן זייער שליחות, האָט זיך אַרויסגעזאָגט אז דאָס זיינען „אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם". ד.ה. אז דאָס וואָס „אמר

54) להעיר מאוה"ח כאן ו, כח: ומעתה הושוו אהרן ומשה במצוה זו. ולהעיר מפי' מהרז"ו הארוך בב"ר שם *.

55) ורש"י אינו צריך לפרשו, כי פירושו הוא בפרשה זו דיצי"מ. משא"כ בתוספתא ומדרשים הנ"ל שמדובר ע"ד משה ואהרן וגדלותם בכלל — וראה שהש"ר פ"ד, ה, ובמפרשים.

*) אבל מה שפי' כן במדרש „נקראו שקולין אף שאינם שוים" — יש להעיר שבויק"ר שם איתא „שוין זה כזה".

56) שם א, כ־כא.

57) שם ה, ב ואילך.

ה' להם הוציאו את בנ"י", איז געווען ווייל זיי האָבן איבערגענומען[58] און געהאַלטן ביי דער מעלה פון עמרם און יוכבד, צו וועלן אויספירן בכל כוחם[59] דעם רצון וציווי ה'[60] — ווי מ'האָט דאָס געזען אין דעם וואָס „הם שנצטוו הם שקיימו"[61].

יא. וועז דער פסוק איז דערנאָך מוסיף „הוא משה ואהרן" — שטעלן זיך די שאלות:

א) וואָס איז די כוונה אין דעם וואָס די תורה חזר"ט איבער דאָ נאָכאָמאָל דעם לשון[62]?

ב) פאַרוואָס איז דער פסוק דאָ משנה ומקדים משה פאַר אהרן [וואָרום מיט די „יש מקומות" וואָס רש"י ברענגט שמקדים משה לאהרן מיינט ער ניט (בדוקא) דעם פסוק[63], כנ"ל (אַז פון דעם ווייס מען אַז שקולין כאחד), נאָר די כמה פסוקים פריער אין וועלכע מ'איז מקדים משה פאַר אהרן[64]].

ג) דער פסוק הויבט אָן בלשון רבים „הם המדברים" און איז מסיים (ניט „הם משה ואהרן", נאָר) „הוא משה ואהרן", בלשון יחיד[65].

דערויף איז רש"י מפרש „הם בשלי־חותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף": דער ענין פון „הוא משה ואהרן" דאָ איז ניט ווי „הוא אהרן ומשה" אין פריערדיקן פסוק, וואָס דאָרט איז די הדגשה אַז „שקולין כאחד", נאָר דאָ איז די כוונה אַז „הם בשליחותם" (רבים — צוויי), יע־דער איינער איז בפ"ע;

ד.ה. זייער זיין „שקולין כאחד" — אין דער שליחות זיינען זיי ווי „אחד" כנ"ל — איז נאָר ווי דער ענין איז מצד „אמר ה' להם", מצד דעם ציווי פון דעם אויבערשטן, אָבער דער מילוי השליחות בפועל איז געווען ניט באופן אחד, נאָר אין צוויי, באָ יעדן איינעם פון זיי באופן שונה:

משה האָט זיך „געדונגען" מיטן אויבערשטן, האָט געזאָגט „שלח נא ביד תשלח"[66] (מצד צדקת משה „שלא הי' רוצה ליטול גדולה על אהרן"[67]) וכו', משא"כ ביי אהרן'ען איז דאָס געווען אין אָן אופן פון „וראך ושמח בלבו", און „לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה"[68]; ולאידך, אין דער שליחות בפועל איז משה געווען דער ראש ועיקר און אהרן איז ביי אים געווען „לפה ולמליץ"[69] — סיי בנוגע דעם דיבור צו אידן און אַזוי אויך בנוגע דעם דיבור צו פרעה. משה איז געווען „אלקים לפרעה" — „שופט ורודה

58) להעיר מעדיות (פ"ב מ"ט) „האב זוכה לבן כו'". וברע"ב שם: שקרוב טבע הבן להיות דומה לטבע האב. והרי זה מובן גם בפששט"מ. ולכאורה זוהי הכוונה בפשטות ד„ובמי נתיחסו". וראה לקו"ש ח"ח ע' 162 ואילך.

59) ולהעיר, דגם בנוגע לישראל איתא במדרש (שמו"ר פ"ו, ג) א"ל הקב"ה בני סרבנים הן רגזנין הן טרחנין הן ע"מ כן תהיו מקבלין עליכם שיהיו מקללין אתכם שיהיו מסקלין אתכם באבנים. ובאוה"ת פרשתנו ע' קצא: ויזהו שפירש"י בחומש (שם) ציוה עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם.

60) וראה פרש"י פרשתנו שם, יג „צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם".

61) להעיר מפרש"י (ג, יב) „ואינך ניזוק".

62) ראה מפרשי רש"י (הנ"ל הערה 34).

63) ראה מפרשים הנ"ל (הערה 26). ולהעיר שכן משמע גם מהגירסא בדפוס שני (אל חג"ירא רל"ו — הוגה ע"י ר"ש אלקבץ, זקנו של בעל „לכה דודי") וכת"י רש"י (שנעתק לעיל הערה 24) שמעתיק „הוא משה ואהרן" לפני הפי' „יש מקומות שמקדים כו'".

64) נסמן לעיל הערה 53.

65) ראה זח"ב כו, ב. אוה"ח עה"פ.

66) שם ד, יג.

67) פרש"י שם ד, יו"ד.

68) שם ד, יד ובפרש"י.

69) פרש"י פרשתנו ו, יג.

לרדותו במכות ויסורין", און „אהרן אחיך יהי' נביאך"[70] — „ימליצנו ויטעי־מנו באזני פרעה"[71].

און דאָס איז רש"י מוסיף בפירושו ומדגיש „הם בשליחותם ובצדקתם", אַז דער לשון „הוא" דאַ, וואו דער פסוק איז מקדים משה פאַר אהרן, באַציט זיך אויף משה בפ"ע און אהרן בפ"ע (כאילו ווי עס וואָלט געשטאַנען „הוא משה והוא אהרן"), און דאָס איז מסביר אַז „הם בשליחותם ובצדקתם": בנוגע דעם מילוי השליחות בפועל זיינען זיי „הם", רבים, צוויי באַזונדערע אופנים „בשליחותם (וועלכע זיינען פאַרבונדן מיט זייערע באַזונדערע מעלות אויך) ובצדקתם".

יב. פון יינה של תורה אין פירוש רש"י:

ס'איז מבואר אין חסידות[72] אַז משה ואהרן זיינען בדוגמת השמות הוי' און אלקים, און „הוא אהרן ומשה", „הוא משה ואהרן" (און ניט „הם אהרן ומשה גו") וואָס דערמיט וועלט געמיינט אַז זיי זיינען איין זאַך, איז דער ענין פון „הוי' הוא האלקים" יחוד הוי' ואלקים.

און דאָס זיינען די צוויי ענינים פון „הוא אהרן ומשה" און „הוא משה ואהרן": אין דעם יחוד הוי' ואלקים זיינען דאַ צוויי אופנים און מדריגות, וועלכע זיינען מרומז אין די צוויי מאַל[73] „ה' הוא האלקים" און — "ל בדרך אפשר — וועלכע שטייען אין די צוויי פסוקים: „אתה[74] הראית לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו", און „וידעת[75] היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד".

וי"ל אַז „הוא אהרן ומשה" איז מרמז אויף דער בחי' פון „ה' הוא האלקים" ווי ס'איז מצד „אתה הראית", און „הוא משה ואהרן" — בחי' ה' הוא האלקים מצד „וידעת היום"[76].

יג. דער ביאור בזה[77]: דער יחוד ה' הוא האלקים פון „אתה הראית" איז בדרך גילוי מלמעלה למטה, ווי דער אַלטער רבי האָט געטייטשט[78]: „אתה — דו עצמות א"ס ב"ה, הראית — האָסט זיך באַוויזן, לדעת — אַז מען זאָל דיך וויסן". און דעריבער שטייט ניט אין דעם פסוק „בשמים ממעל ועל הארץ מתחת", ווייל מצד דעם גילוי מלמעלה, זעט זיך אין יעדער זאַך זיין שורש, זיין „למעלה", (אין שמות), און „שמים" און „ארץ" זעען זיך ניט אַן אַלס מציאות בפ"ע;

משא"כ „ה' הוא האלקים" מצד „וידעת היום גו' והשבות" איז בדרך מלמטה למעלה. די ידיעה והכרה אַז ה' הוא האלקים זאָל בייַ דעם אדם זיין ע"י עבודתו. און דעריבער איז דאַ „בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" — שמים און ארץ זיינען באַזונדער און אַפגעטיילט. מצד דעם יחוד מלמטה למעלה הערט

---

70) ז, א ובפרש"י.

71) פרש"י שם, ב. וראה בארוכה לקמן ע' 69 ואילך.

72) אוה"ת פרשתנו ע' קמה. ע' רכו ואילך. ע"פ זח"ב שם. וראה ספר הערכים־חב"ד כרך ב' ע' אהרן — ביחס למשה סעיף יא, ושנ"נ.

73) מלכים א יח, לט.

74) ואתחנן ד, לה.

75) שם, לט.

76) כן משמע קצת באוה"ת שם ע' רכז, שממשיך „גם בלקו"ת בד"ה וידעת היום כו'", ע"ש.

77) בהבא לקמן ראה ד"ה וידבר אלקים (הב') תש"ד פ"ד. לקו"ש ח"ד ע' 1334 ואילך. וע"פ המבואר לקמן (בסוף הסעיף) יש לתווך ביאור הנ"ל עם המבואר בלקו"ת ואתחנן שם — דהם ב' הבחי' דממלא וסובב (ועם המבואר באוה"ת שם). ואכ"מ.

78) הובא בד"ה וידבר שם.

זיך אַן די התחלקות אין נבראים, און מ׳דאַרף אין זיי פועל זיין דעם ענין היחוד והאחדות בגילוי.

אַבער לאידך, דוקא אין דעם יחוד פון ה׳ הוא האלקים בדרך מלמטה למעלה, מצד דעם וידעת, דריקט זיך אויס אחדותו ית׳ מער ווי אין ה׳ הוא האלקים מצד דעם גילוי מלמעלה (אתה הראית), אַז כאַטש די וועלט זעט זיך ווי אַ מציאות פאַר זיך, אעפ״כ איז דער עולם מיוחד עמו ית׳ בתכלית היחוד, וואַס דאַס נעמט זיך מצד העצמות דוקא, וואַס ער איז כל יכול ונושא הפכים.

יד. און דאַס זיינען די צוויי אופנים פון „הוא אהרן ומשה״ און „הוא משה ואהרן״, וואַס רש״י איז מפרש ומגלה:

„הוא אהרן ומשה״ איז „אלו שהוזכרו למעלה שילדה כו׳״: דאַס איז די מדריגת היחוד פון „ה׳ הוא האלקים״ ווי זי ווערט נמשך בדרך גילוי (והולדה) מלמעלה, וואַרום דאַ רעדט זיך (כפירוש הפשוט אין פסוק) „אשר אמר ה׳ להם״, ווי דאַס איז מצד האמירה מלמעלה:

און מצד דעם גילוי מלמעלה, איז — „שקולין כאחד״, ס׳איז מלכתחילה ניטאַ קיין אַרט אויף התחלקות ופירוד, ס׳איז איין מדריגה, אחדות.

אין צווייטן פסוק וואו עס שטייט „הוא משה ואהרן״ וואַס פון דעם וואַס דאַס שטייט נאַך דעם פריערדיקן פסוק און איז דאַ מקדים משה פאַר אהרן, איז מוכח אַז דאַס איז נאַך אַ העכערע מדריגה — איז רש״י מפרש ומגלה אַז דאַס קומט מצד דער עבודה ופעולת המטה: „הם בשליחותם ובצדקתם״, בהמשך צו התחלת הכתוב „הם המדברים אל פרעה״, „הם שקיימו״, וואַס מצד עבודת האדם איז דאַ אַן ענין פון התחלקות ופירוד איז נבראים.

און דוקא מצד דעם אופן, אַז דער יחוד קומט מצד עבודת האדם, דע־מאַלט איז אין דעם ניטאַ קיינע שינויים „מתחלה ועד סוף״, ווייל דאַס איז פאַר־בונדן מיט דעם יחוד ווי דאַס איז מצד עצמותו ית׳ כנ״ל[79], וואַס איז העכער פון גדר השינוי וההתחלקות וכו׳.

וואַס בגלוי וועט דער אופן זיין לעת״ל[80], וועו „מלאה הארץ דעה את ה׳״[81], וואַס דעמאַלט וועט מען זוכה זיין אַז „משה ואהרן יהא עמנו״[82], בביאת משיח צדקנו.

(משיחת מוצאי ש״ק וארא תשל״ט)

---

79) ראה לקו״ש שם ע׳ 1335, שתיבת „היום״ שמורה על העדר השינוי נאמרה בפסוק וידעת דוקא, כי בהיחוד מלמטלמ״ע דוקא מתגלה מהותו ועצמותו ית׳ שלמעלה מכל ענין השינוים.

80) ראה לקו״ת שם ד, ד. ו, א.

81) ישע׳ יא, ט. רמב״ם בפיה״מ הקדמה לפ׳ חלק (קודם לביאור היסודות), בספרו הל׳ תשובה ספ״ט, שם סוף הל׳ מלכים.

82) תוד״ה אחד — פסחים קיד, סע״ב. ולהעיר מיומא ה, ב. וע״פ הנ״ל בפנים י״ל שזהו ב׳ מדריגות היחוד הנ״ל.